

NİZAMİ GƏNCƏVİ ADINA
MİLLİ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI MUZEYİ

ISSN 2522-4808 (Print)
ISSN 2702-0034 (Online)

RİSALƏ

Elmi araşdırmalar jurnalı

2-(25)2023

Bakı – “Elm və təhsil” – 2023

**Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi
Elmi Şurasının 14 sentyabr 2023-cü il tarixli (protokol №4)
qərarı ilə çap olunur**

Baş redaktor:
Rafael Hüseynov,
akademik

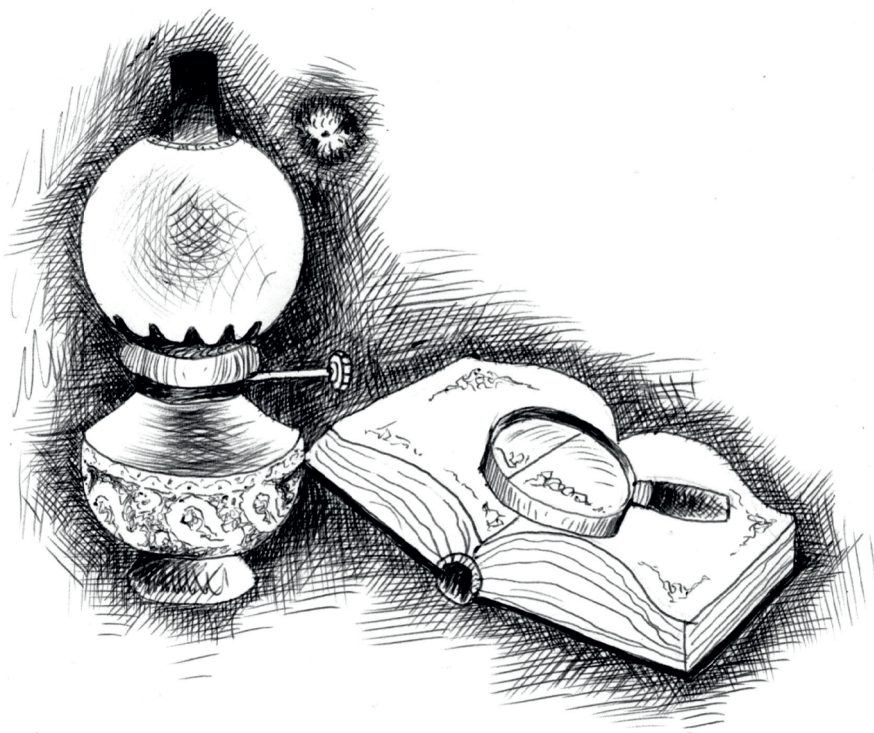
Redaksiya heyəti:

Kamil Allahyarov, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Nizami muzeyi, Azərbaycan
Xatirə Başirli, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Nizami muzeyi, Azərbaycan
Şəfəq Əlibəyli, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Nizami muzeyi, Azərbaycan
Aida Qasımova, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Nizami muzeyi, Azərbaycan
Tofiq Məlikli, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Nizami muzeyi, Azərbaycan
Rəhilə Qeybullayeva, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Bakı Slavyan Universiteti, Azərbaycan
Mehdi Kazımov, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan
Paşa Kərimov, filologiya üzrə elmlər doktoru, dosent, AMEA Əlyazmalar İnstitutu, Azərbaycan
Ali Yavuz Akpınar, professor, doktor, Boğaziçi Universiteti, Türkiyə
Hasan Cavadi, professor, doktor, Kaliforniya Universiteti, ABŞ
Firuza Melvil, doktor, Kembridj Universiteti, Böyük Britaniya
Özgen Felek, professor, doktor, Yel Universiteti, ABŞ
Campihero Bellinceri, doktor, Venesiya Ka Foskari Universiteti, İtaliya
Mbaye Lo, professor, doktor, Dyuk Universiteti, ABŞ
Hendrik Boesoten, professor, doktor, Maynz Universiteti, Almaniya
Nataliya Çalisova, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor,
Rusiya Dövlət Humanitar Universiteti, Rusiya Federasiyası
Şodimaxammad Sufiyev, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor,
Tacikistan Respublikası Elmlər Akademiyası, Tacikistan
Zemfira Səfərova, akademik, AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutu, Azərbaycan
Cəfər Qiyasi, AMEA-nın müxbir üzvü, Azərbaycan
Məryəm Əlizadə, sənətsünaslıq doktoru, professor, Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət
Universiteti, Azərbaycan
Marko Realini, professor, doktor, İtaliya Milli Tədqiqat Şurası, İtaliya

**Risalə. Elmi araşdırmalar jurnalı. № 2 (25)
Bakı, “Elm və təhsil” nəşriyyatı, 2023, 136 s.**

Orta əsrlərdə müsəlman Şərqiində yaradılan elmi əsərlər “risalə” adlanırdı. Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin klassik ənənəyə riayətlə “Risalə” adlandırılmış, ədəbiyyatşünaslıq və mədəniyyətşünaslıq problemlərinin elmi araşdırmalarından ibarət məqalələr toplusu ildə iki dəfə (yaz və payız) nəşr edilir. Bu elmi araşdırmalar jurnalı məzmunu etibarilə filologiya (Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı, ədəbiyyat nəzəriyyəsi, ədəbi təhlil və təhqid, folklorşünaslıq, mətnşünaslıq) və sənətsünaslıq (muzeyşünaslıq) sahələri üzrə məqalələri əhatə edir. “Risalə” elmi araşdırmalar jurnalı filologiya və sənətsünaslıq elm sahələri üzrə Ali Attestasiya Komissiyasının tövsiyə etdiyi dövrü elmi nəşrlər siyahısındadır. 2019-cu ildə Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin “Mətbu nəşrlərin reyestri”nə daxil edilmişdir (Reyestr № 4216). Eyni zamanda, “Risalə” elmi araşdırmalar jurnalı 05 aprel 2018-ci ildən EBSCO beynəlxalq elektron məlumat bazasına daxil edilmişdir (Müqavilə № 46516).

Oxuyacaqlarınız

RİSALƏ

Elmi araşdırmalar jurnalı

№ 2. 2023(25)

Mündəricat

KLASSİK İRS: TARİXİ VƏ NƏZƏRİ PROBLEMLƏRİ

HÜSEYNOV Rafael.

Nizami Gəncəvinin “Xəmsə”-sində türk qatı və türk milli kimliyi düşüncələri
doi.org/10.30546/2702-0034.2023.2.25.7

QAYIBOV Seyran.

Yarımqıq hekayə: Əmin Abidin “Həsərət ili” hekayəsinin transliterasiyası və təhlili
doi.org/10.30546/2702-0034.2023.2.25.30

SADIQOVA Rəhilə.

Zərif hami, səxavətli fədai: Həmidə Cavanşir-Məmmədquluzadə
doi.org/10.30546/2702-0034.2023.2.25.41

YENİ VƏ MÜASİR DÖVRDƏ ƏDƏBİ-MƏDƏNİ PROSES

ƏSƏDULLAYEVA Nuranə.

Tarixi həqiqət və bədii gerçəklik
doi.org/10.30546/2702-0034.2023.2.25.51

HEYDƏROVA Sevinc.

Azərbaycan yazıçılarının qurultayları, ədəbi müzakirələr və tədbirlər
“Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin səhifələrində
doi.org/10.30546/2702-0034.2023.2.25.57

XƏLİLOVA Güllü.

Sabir Rüstəmxanlının 44 günlük Vətən müharibəsinə həsr etdiyi “Qarabağa dönüş” poeması
doi.org/10.30546/2702-0034.2023.2.25.71

MUSAYEVA İradə.

İsa Muğannanın roman yaradıcılığında yeni ədəbi estetika və fəlsəfi düşüncə motivləri
doi.org/10.30546/2702-0034.2023.2.25.84

MUXTAROVA Dinara.

Художественная литература и публицистический жанр: глобальные проблемы публицистики XXI века
doi.org/10.30546/2702-0034.2023.2.25.101

TARİXİ-MƏDƏNİ ABİDƏLƏRİN QORUNMASI VƏ TƏDQIQI. MUZEYŞÜNASLIQ

ƏLİYEVA Nailə.

Nizami muzeyinin UNESCO əhəmiyyətli eksponatı
doi.org/10.30546/2702-0034.2023.2.25.117

YAQUBƏLİ Rəhimə.

Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyində keçirilən yubiley mərasimləri və yaradıcılıq gecələri
doi.org/10.30546/2702-0034.2023.2.25.122

Sevinc AYZAQIZI /HEYDƏROVA/

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi

heydarova.sevinj@mail.ru

**AZƏRBAYCAN YAZIÇILARININ QURULTAYLARI,
ƏDƏBİ MÜZAKİRƏLƏR VƏ TƏDBİRLƏR
“ƏDƏBİYYAT VƏ İNCƏSƏNƏT” QƏZETİNİN SƏHİFƏLƏRİNDƏ**

Açar sözlər: “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı, qurultaylar, ədəbi müzakirələr, plenumlar

Keywords: “Literature and Art” newspaper, Azerbaijan Union of Writers, congresses, literary discussions, plenums

Ключевые слова: Газета “Литература и искусство”, Союз Писателей Азербайджана, конвенции, литературные дискуссии, пленумы

Giriş. Müxtəlif cür adlanmasına baxmayaraq, “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti (indi “Ədəbiyyat qəzeti”) 1930-cu illərdə tək cə ideoloji rüpor kimi yaranmamışdır, sovet dövründə təsis olunsada, qəzet həm də Azərbaycan ədəbiyyatının XX əsr tendensiylərini ifadə edən və yaradan ədəbi mətbuatdır. O cümlədən “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti ədəbiyyatımızın 1960-1970-ci illər inkişaf tendensiylərini nəinki fəal şəkildə əks etdirir, həm də bu tendensiylərin yaranmasında bilavasitə iştirak edir.

Bu baxımdan ilk növbədə qəzetin orqanı olduğu Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının (indiki Azərbaycan Yazıçılar Birliyi) 1960-1970-ci illərdəki fəaliyyətini, həyata keçirdiyi tədbirləri necə işıqlandırdığına diqqət etmək lazımdır. Həmin illərin payına Yazıçılar İttifaqının ən böyük tədbirləri sırasında tək cə elə Azərbaycan yazıçılarının üç qurultayını göstərmək olar: IV (23-25 dekabr 1965), V (1-3 iyun 1971) və VI (26-28 may 1976) qurultaylar. Qurultaylar sovet dönəmində bir yandan yazıçıların beşillik ədəbi fəaliyyətinə yekun vurur, təhlil və qiymətini verirdisə, digər tərəfdən ümumi ədəbi prosesin inkişaf tendensiylərini müəyyənləşdirir, ona istiqamət verirdi. Belə ki, bu prosesdə “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin də xüsusi yeri vardı.

Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının (AYİ) IV, V və VI qurultayları. Qurultaya hazırlıq, bir qayda olaraq, qurultay ərəfəsində başlanır, qəzetin və yazıçıların fəallığı ilə müşayiət olunurdu. Bütün 1965-ci il boyu “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində “Qurultayqabağı söhbətlər” başlığı altında məqalələr, yaradıcılıq hesabatları çap olunmuş, qəzetin 23 dekabr 1965-ci il tarixində “Qurultayın gündəliyi” və Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının birinci katibi, Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimovun “Daha sıx cərgələrlə irəli” adlı açılış nitqi verilmişdir: “Azərbaycan yazıçılarının üçüncü qurultayından yeddi il keçir. Bu müddətdə Azərbaycan ədəbiyyatı, sözün geniş mənasında, böyük yaradıcılıq yolu keçmişdir. Ədəbiyyatımız həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət cəhəti dəyişmiş, tərəqqi və inkişaf etmişdir... Biz əminik ki, qurultayımız yeddi ildə Azərbaycan ədəbiyyatının keçdiyi böyük yaradıcılıq yolunu diqqətlə nəzərdən keçirəcək, onun müsbət və mənfi cəhətlərini meydana çıxaracaqdır...” [15]

Bütünlükdə IV qurultayın geniş materiallarını isə qəzet 01 yanvar 1966-cı il sayında təqdim etmişdir. “Söz ustalarının yüksək vəzifəsi” (Azərbaycan Yazıçılarının IV Qurultayı, 01 yanvar 1966) adlı icmal məqalədə qurultayın məruzəçiləri – Məmməd Cəfər Cəfərovun nəsr, Məmməd Arif Dadaşzadənin poeziya, Yaşar Qarayevin dramaturgiya, Cəfər Cəfərovun ədəbi tənqid üzrə məruzələrinin yığcam mündəricəsi verilmiş, çıxışçılar – yazıçı Əli Vəliyev, Xəlidə Həslova, dramaturq Sabit Rəhman, tənqidçi Cəlal Məmmədov, Xalq şairi Süleyman Rüstəm, yazıçı Əbülbəsən Ələkbəzadə, şair Balaş Azəroğlu, yazıçı İlyas Əfəndiyev, Mətbuat Komitəsinin sədri İsrəfil Nəzərov, şair Cabir Novruz, yazıçılar İvan Tretyakov, Qılman Musayev, Xalq şairi Məmməd Rahim, şair İmran Seyidov, SSRİ Yazıçılar İttifaqının katibi Georgi Markovun nitqləri sıra ardıcılığı ilə yığcam şərh edilmişdir.

Qurultay “söz ustaları”nı “ideya saflığı və yüksək bədii sənətkarlıq” uğrunda yeni yaradıcılıq üföqlərinə səsləmiş, o cümlədən “Azərbaycan ədəbiyyatının da daxil olduğu sovet ədəbiyyatı ən mütərəqqi ədəbiyyat” kimi dəyərləndirilərək, bu ədəbiyyatın “beynəlmiləl nüfuzunun qorunması” qayğısına qalmaq tələq olunmuşdur. Baxmayaraq ki, “xalq həyatının yaxından təsvir olunması”na çağırışla bəhəm qurultay bütünlükdə “marksist-leninçi estetika” və “sosialist realizmi prinsipləri”nin tələbləri çərçivəsində qalırdı, məruzə və çıxışlarda Azərbaycan həyatında müasirlik keyfiyyətlərinin qabarması da aydın tendensiya şəklində nəzərə çarpırdı.

IV qurultay “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin taleyində də uğurlu olmuşdur. Qurultayın qətnaməsində oxuyuruq: “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin indiki həcmi oxucuların artan tələbini ödəyə bilmir. Qəzet respublikanın ədəbi və mədəni həyatının mühüm məsələlərini əks etdirməkdə çətinlik çəkir. Buna görə də qurultay “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin səkkiz səhifəlik həcmdə çıxmasını, ayrıca “Gənclik” jurnalı nəşr edilməsini lazım bilir”. Həmin qərar bir qədər sonra, 1967-ci ildən həyata keçir, qəzetin formatı yığcamlaşdırılaraq 16 səhifədə çap olunmağa başlayır. Bu, yeni ədəbi ab-hava və tendensiyaları əks etdirmək üçün daha əlverişli idi. Habelə 1967-ci ildən “Ulduz” adı ilə gənclik jurnalı da fəaliyyətə başlayır.

Azərbaycan yazıçılarının V və VI qurultayları daha mühüm nəticələri ilə seçilir. Hər iki qurultayda nəinki respublika başçısı Heydər Əliyev iştirak etmişdir, habelə nitq söyləyərək yazıçıların qarşısında duran vəzifələrə diqqəti cəlb etmişdir: “Biz istəyirik ki, yazıçılarımızın yaradıcılığı respublikanın ictimai-siyasi həyatı ilə sıx bağlı olsun, onlar bu həyatdan ayrılmasınlar, kəskin problemlərdən və məsələlərdən kənara çəkilməsinlər, əksinə, həmişə hadisələrin qaynağında olsunlar, partiya və xalq qarşısında məsuliyyət daşıdıqlarını heç vaxt unutmasınlar. Biz arzu edirik ki, yazıçılar öz yaratdıqları əsərlərə zamanın və günün tələbləri zirvəsindən, partiyamızın tələbləri yüksəkliyindən qiymət versinlər. Biz belə hesab edirik ki, bizim zamanımız və müasirlərimiz haqqında gözəl əsərlər yaratmaq Azərbaycan yazıçılarının əsas qayğısı olmalıdır...” [10]

Ən yüksək mövqedən, ölkə rəhbərliyini təmsil edən partiya adından söylənsə də, Heydər Əliyev yazıçıların diqqətini günün həqiqətlərinə, “kəskin problemlərə” cəlb edir, yazıçılardan fəal həyat mövqeyi gözləyirdi. Yazıçı Anar xatırlayır: “1969-cu ilin yayında Azərbaycan KP MK-nın Birinci katibi seçildəndən sonra Heydər Əliyev Mərkəzin ondan gözlədiyi mübarizəni – millətçilik təzahürlərinə qarşı mübarizəni tamamilə başqa və təhlükəsi daha real bir bəlayə qarşı – qanun pozuntularına, rüşvətxorluğa, əliyəriliyə, ədalətsizliyə qarşı mübarizəyə çevirdi. Və bununla yalnız Azərbaycanın deyil, ümumən SSRİ-nin gələcək taleyinin dəyişməsi

üçün ilk addımlardan birini atdı” [32, s.240]. Bu baxımdan yazıçıların V qurultayı həm də ədəbiyyatımızda yeni istiqamətin yaranmasına, sosial problemlərə diqqətin artmasına təkan oldu.

V qurultay haqqında bildiriş “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin 29 may 1971-ci il sayında verilmiş, habelə həmin sayda “Azərbaycan yazıçılarının V qurultayı qarşısında” sırasından “Ədiblərimizin ali məclisi” adlı redaksiya məqaləsi, “Yazıçı sözüne ehtiyacımız var” adlı oxucu yazısı və Yusif Əzimzadənin “Mühüm məsələ” adlı məqaləsi verilmişdir [13].

Qurultay materialları isə qəzetin 5 iyun 1971-ci il sayında əksini tapmışdır. Məruzələr müəyyən ixtisarla verilsə də, qurultayın mündəricəsi barədə tam təsəvvür oyadır [1]. O cümlədən AYİ-nin birinci katibi Mirzə İbrahimovun qurultayda etdiyi “Sov. İKP XXIV (Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası) qurultayının qərarları və Azərbaycan ədəbiyyatının vəzifələri” adlı əsas məruzə qəzetdə “Həqiqətin və gözəlliyin qanunları” başlığı ilə verilmişdir [17]. Məruzədə bütövlükdə müasir ədəbiyyatımızın mövzu və janrlar üzrə nailiyyətləri şərh olunur, müasir sovet incəsənəti nöqtəyi-nəzərindən müsbət və kəsir cəhətlərinə diqqət cəlb edilir, yazıçılar “insan ideali”nin təcəssümünə çağırılırdı.

V qurultayda həmçinin Seyfulla Əsədullayevin “Azərbaycan sovet nəsr”, Cəlal Məmmədovun “Müasir dramaturgiyamız haqqında”, Kamal Talıbzadənin “Tənqidimizin yeni mərhələsi” [36], Məmməd Cəfərin “Dövrümüzün poeziyası”, Bəkir Nəbiyevin “Uşaq ədəbiyyatını böyük tələblər səviyyəsinə” məruzələri dinlənilmiş, “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində isə yığcam mündəricələri təqdim olunmuşdur [1]. Beləliklə, qəzet nəinki qurultay, habelə müasir ədəbi proses haqqında tam təsəvvür yaratmaqla ədəbiyyatımızın inkişaf dinamikasını stimullaşdırmışdır. Qurultaydan sonra da qurultayın əks-sədasının davam etməsi buna əyani sübut ola bilər. Belə ki, qəzetin 12 iyun 1971-ci il sayında “Müasirlərimizi tərənnüm edirik” başlıklı geniş icmalda qurultay materialları, qonaqların və çıxışçıların nitqləri yığcam şəkildə şərh olunur, habelə Əli Vəliyevin qurultay təəssüratlarından doğmuş “Yeni əsərlər barəsində qeydlər” məqaləsi yer alır [37]. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin 19 iyun 1971-ci il sayında Xalq şairi Süleyman Rüstəmin “Partiyalı mövqedən” [31], İlyas Əfəndiyevin “Dramaturgiyamızın bəzi məsələləri haqqında” [9] məqalələri də “qurultay materialları”nı davam etdirir.

Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının VI qurultayı da ənənəvi olaraq “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində “Qurultay qarşısında” rubrikasından yazılarla qarşılır. Belə ki, qəzet iki sualla: “1. Keçən qurultaydan sonrakı dövrdə ədəbi prosesimiz üçün səciyyəvi olan başlıca inkişaf meyillərindən hansılarını xüsusi qeyd etmək istərdiniz?.. 2. Bu illər ərzində şəxsən Sizin yaradıcılığınızda nə kimi yeniliklər olmuşdur?..” – deyə “şair, nasir, tənqidçi və ədəbiyyatşünas alimlərimizdən bir qrupuna müraciət etmiş [3] və tənqidçi Qulu Xəlilovun “Keyfiyyət başlıca meyardır” [41], AYİ Naxçıvan şöbəsinin məsul katibi Müzəffər Nəsirlinin “Yaradıcılıq yollarında” [27], Xəlil Rzanın “Ürəkdən-ürəyə” [42], Rəhim Əliyevin “Bədii tərəqqinin yeni erası” [11] adlı yazılarını təqdim etmişdir. Bu sıradan birinci yazı milli ədəbiyyatın inkişaf tendensiyalarını qabardır, beş il ərzində “intellekt səviyyəsi xeyli yüksəlmiş” ədəbiyyatımızdan, digər yazılarda isə nəsr, poeziya, bədii tərcümə və ədəbiyyatşünaslıq sahəsində konkret uğurlardan söz açılır.

Mayın 26-da açılan qurultayda çıxış etmiş Heydər Əliyevin nitqi qəzetin 29 may tarixində verilmişdir. Heydər Əliyevin qurultaydakı nitqi zahirən bütün ideoloji

çərçivələrini saxlamaqla milli mündəricəsinə görə əvvəlki qurultaydan da irəli getmişdi. Belə ki, Ümummilli Lider Azərbaycan ədəbiyyatının sovet dönmündəki uğurlarını şərh etməzdən əvvəl onun qədim və klassik dövrünə yüksək qiymət verir, ədəbiyyatımızın məhz zəngin milli mədəniyyət və tarix üzərində yüksəldiyini vurğulayırdı: “Azərbaycan ədəbiyyatı bu inqilabi mərhələyə, öz inkişafının bu ən mühüm dövrünə zəngin bədii ənənələrlə daxil olmuşdur. Bu ədəbiyyatın çoxəsrlik tarixi “Kitabi-Dədə Qorqud” kimi ədəbi abidələrlə, Nizaminin nəhəng yaradıcılığı ilə, Xaqaninin və Nəsiminin, Füzulinin və Vəqifin, söz sənəti bahadırlarının dahiyənə əsərləri ilə, aşiq poeziyasının həmişə canlı nümunələri ilə zəngindir...” [10]

Yüksək tribunadan səslənən bu sözlərin sadəcə bəyanat olmadığı, məhz fəaliyyətə çağırdığına ilk növbədə Ulu Öndərin öz fəaliyyəti örnək idi. Belə ki, qurultayda adını çəkdiyi neçə-neçə klassiklərin, habelə Mirzə Fətəli Axundov və Abbasqulu Ağa Bakıxanov, Mirzə Ələkbər Sabir, Cəlil Məmmədquluzadə və inqilabi-demokratik “Molla Nəsrəddin” jurnalı, Cəfər Cəbbarlı, Məmməd Səid Ordubadi, Səməd Vurğun, Hüseyn Cavid, Mikayıl Müşfiq, Mehdi Hüseyn kimi “görməli sənətkarların və bir çox digər yazıçıların” ən yüksək səviyyədə təbliğ olunması, yubileylərinin keçirilməsi, respublikada və dünyada tanınması, əsərlərinin geniş çap olunub yayılması, adlarının abidələrdə əbədiləşdirilməsi, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, onun həyata keçirdiyi mədəni-tarixi siyasətin nəticəsi idi. Ulu Öndər Heydər Əliyev bu irsi dərinlən bilir və qiymətləndirir, yazıçıları da bu istiqamətdə yaradıcılığa ilhamlandırır: “Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı öz inkişafında insana böyük məhəbbətlə dolu olan ecazkar, fəlsəfi lirikanın, orta əsrlərin ictimai və mədəni buxovları əleyhinə çevrilmiş üsyankar, azad fikirli şeirin parlaq yollarından keçmişdir, böyük rus ədəbiyyatının inqilabi-demokratik və bədii realist nailiyyətlərini fəal surətdə öyrənib mənimsəmişdir və yalnız bu yolları qət etdikdən sonra XX əsrin ideya və estetik zirvələrinə yüksəlmişdir” [10].

VI qurultayın materialları bütövlükdə “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin 5 və 12 uyun tarixli saylarında verilmişdir [23]. O cümlədən, Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı İdarə heyətinin birinci katibi İmran Qasimovun “Geniş kommunizm quruculuğu yollarında” [30] və SSRİ Yazıçılar İttifaqı İdarə heyətinin katibi Nikolay Qriboçovun “Əsas sərvətimiz insanlardır” [44] adlı çıxışları, tənqidçilər – Yaşar Qarayevin “Poeziyanın illəri və yolları” [29], Cəlil Məmmədovun “Nəsimiz haqqında” [21], Arif Səfiyevin “Dramaturgiyamız: nailiyyətlər və çətinliklər” [34], Əziz Mirəhmədovun “Tənqidimizin vəziyyəti və vəzifələri” [22], Bəkir Nəbiyevin “Bədii tərcümə problemləri” [24], Məmməd Cəfərin “Uşaq ədəbiyyatımızın yüksəlişi naminə” [6] məruzələri, yazıçı, tənqidçi və şairlərdən Süleyman Rəhimovun, Seyfəddin Dağlının, Qulu Xəlilovun, Əzizə Cəfərzadənin, İlyas Əfəndiyevin, Süleyman Rüstəmin, Nəbi Xəzrinin, Əli Vəliyevin, Balas Azəroğlunun, Mirzə İbrahimovun, Araz Dadaşzadənin, Müzəffər Nəsirlinin, Həsən Seyidbəylinin, İsa İsmayılzadənin çıxışları müasir ədəbi prosesin mənzərəsini hərtərəfli üzə çıxarır, təqdim edirdi.

Ədəbi proses. Qurultayda son beş ilin ədəbi mühitinin təhlili məhz zamanın irəli sürdüyü “müasirlik” keyfiyyətləri ilə şərtlənir: “Müasir mövzu son illərin ədəbi hərəkətində daim diqqət mərkəzində dayanmış, bu mövzuya maraq, meyil ildən-ilə güclənmişdir” (İmran Qasimov), “müasir ədəbi prosesdə nəzərə çarpan yeni təmayüllər həyatın özündə əmələ gələn dəyişikliklərlə və yazıçılarımızın yaşadığımız günlərin hadisələrini tədqiq edib bədii idrakın predmetinə çevirmələri ilə əlaqədardır” (Arif Səfiyev), “bədii təfəkkürü həyatımızın yeni yüksəlişi, yeni zənginliyi,

müasir adamın yeni psixologiyası yaradır”, “ədəbiyyatımızda yeni yazı tərz, yeni obrazlar, yeni mövzular meydana çıxır” (İlyas Əfəndiyev), “məzmun və forma yeniliyi, bədii forma əlvanlığı və müəyyən dərəcədə novatorluq nəzərə çarpır” (Məmməd Cəfər) deyərək həm ideya, həm də bədii-estetik ifadə baxımından yeniləşən “ədəbiyyatımız qarşısında” eyni zamanda konkret “vəzifələr” də qoyulurdu: “Poeziyamızın çoxəsrlik bədii təcrübəsini müasir şeirin xidmətinə daha fəal səfərbər etmək üçün məhz daha fəal novatorluğa ehtiyac vardır”, “poeziyanı yalançı fəlsəfilik meyillərindən təmizləmək də şeirimizin qarşısında duran vəzifələr sırasına daxildir” (Yaşar Qarayev), “Yaşadığımız dövrdə çox böyük vüsət alan, gələcək üçün daha geniş inkişaf perspektivlərinə malik olan bədii tərcümənin problemləri Yazıçılar İttifaqı, qəzet və jurnal redaksiyaları, nəşriyyatlar, habelə ali məktəblərin müvafiq kafedraları qarşısında yeni vəzifələr qoyur” (Bəkir Nəbiyev), “Qarşımızda duran ən böyük vəzifə nəsrimizin ideya-bədii səviyyəsini yüksəltmək, hər bir əsərin tam kamilliyinə nail olmaqdır” (Cəlal Məmmədov), “Tənqid və ədəbiyyatşünaslıqda müasirlik ruhunun qüvvətlənməsi, son illərdə elmin bu sahəsinə yeni istedadların gəlməsi, istər klassik, istərsə də müasir sovet ədəbiyyatımızın inkişaf yolunun layiqincə öyrənilməsi zərurətinin getdikcə daha dərinlən dərk edilməsi ədəbiyyat elminin gələcək yüksəlişinin yaxşı rəhndir” (Əziz Mirəhmədov) və yazıçılar, şairlər “əsrimizə, xalqımıza layiq gözəl əsərlər” (Mirzə İbrahimov), “zəmanəmizə layiq əsərlər yaratmağa” (Süleyman Rüstəm), “milli sərvət yaratmaq”, “poeziyanı yaradan, yaşadan zamana xidmət etməyə” (Nəbi Xəzri), “daha keyfiyyətli, dəyərli əsərlərimizlə daha yüksək zirvələr fəth edəcəyinə” (Süleyman Rəhimov) söz verirdilər.

Qurultay boyu milli ruhun qabarıq hiss olunması çıxışlarda habelə respublika başçısı Heydər Əliyevin mövqeyinə verilən qiymət və önəmdə də bariz görünürdü. Bəkir Nəbiyevin çıxışında səslənən bu qiymətə fikir verək: “Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin qurultayımıza təbriki və möhtərəm Heydər Əliyev yoldaşın VI qurultayda söylədiyi dərin məzmunlu nitq Azərbaycan yazıçılarının çoxcəhətli yaradıcılığı üzərinə parlaq bir işıq saldı. İki qurultay arasında ədəbiyyatımızın nailiyyət və qüsurları, qarşımızda duran böyük, siyasi, ideoloji və ədəbi vəzifələr həmin məruzənin işığı altında daha aydın bir surətdə canlandı. Müdrik partiya sözünü sadə, aydın bir üslubda şərh edən bu nitq məni və burada təmsil etdiyim nəslin, qələm yoldaşlarının hamısını yeni yaradıcılıq axtarışlarına ruhlandırırdı” [25].

Ədəbi prosesdə 1970-ci illərin ictimai-siyasi konteksti, ideoloji mühiti və milliləşmə tendensiylərini dərk etmək üçün Azərbaycan yazıçılarının V və VI qurultayları etibarlı açar rolunu oynaya bilər.

Həmin illərin mürəkkəb ab-havasını yazıçı Mövlud Süleymanlı belə xatırlayır: “1976-cı ildə Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının VI qurultayı keçirildi. Qurultayda respublikanın I katibi Heydər Əliyev iştirak edirdi. Gənc yazıçıların – mənim yaşıdlarımın iştirak etdiyi ilk qurultay idi və orda mübahisələrə, müzakirələrə səbəb olan söhbətlər indi də yadımızdadır...”

Heydər Əliyev prezidiumda oturmuş Süleyman Rüstəmə və başqa qocaman şair, yazıçılara müraciətlə dedi:

– Süleyman müəllim, mən hələ orta məktəbdə ikən dərslərdə sizin şeirlərinizi oxuyurdum, 60 il keçib, dərslərdəki yenə sizin şeirlərinizdir. Bu, çox yaxşıdır. Bəs bu 60 ildə heç gənc şair yetişmədimi?.. Gənclər hanı bəs?!

O vaxtın gurultulu alqışları hələ də qulaqlarımdan getməyib.

Yekun iclasında bir sıra məsələlərlə yanaşı, İraqın Kərbəla şəhərində uyuyan Məhəmməd Füzulinin qəbrinin Azərbaycana gətirilməsi haqda məsələ qaldırıldı. Heydər Əliyevin dediyi sözləri, yəqin ki, iştirakçılar yaxşı xatırlayır.

– Siz istəyirsiniz bu məsələni mən qaldırım. Ancaq bilin ki, elə şeylər var, mənə qədər həll olunmalıdır. Siz öz tərəfinizdən bu istəyinizi, arzunuzu bildirsəniz daha yaxşı olar. Çünki mən bunu etsəm, hallandıracaqlar, mənalandıracaqlar, başqa rəng verənlər olacaq...

Vaxt-zaman özü bunu təsdiq etdi. Biz bunu yaşadığ, bu gerçəkliyi gözümüzlə gördük, başımıza gəldi...” [35, s.495].

Sonralar illərlə “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində fəaliyyət göstərən ədəbiyyatşünas, tənqidçi Ayaz Vəfalı “Böyük ədəbiyyat dostu, əbədiyyət sakini” məqaləsində qeyd edir ki, “Ümumiyyətlə, neçə illərin müşahidəsi və müqayisəsi nəticəsi olaraq xalqımızın ədəbi və siyasi fikir tarixində iki böyük şəxsiyyəti, istə-istəməz, yanaşı təsəvvür etmişəm: Füzuli və Heydər Əlirza oğlunu. Birinci ən parlaq poetik fikrin, ikinci dolğun siyasi fikrin doğma dildə ifadəsində sözün son imkanını kəşf etmək mənasında eyni dərəcədə misilsizdir” [4, s.12].

“Ədəbiyyat qəzeti”nin ədəbi prosesə fəal təsiri formalarından biri də ədəbi müzakirələrə geniş yer verməsidir. Həm müxtəlif ədəbi-ictimai təsisatlarla – Yazıçılar İttifaqı ilə, Elmlər Akademiyasının Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu ilə, Azərbaycan Dövlət Universiteti ilə və s. qurumlarla, həm də ayrıca olaraq “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin təşkil etdiyi və işıqlandırdığı belə müzakirələr bütün 1960-1970-ci illər ərzində ədəbiyyatın ictimailəşdirilməsi, müxtəlif oxucu auditoriyalarında təbliğində böyük rol oynamış, həmçinin müasir ədəbiyyatın inkişafına da bilavasitə təsir göstərmişdir.

Hələ 1960-cı illərin əvvəllərində belə tədbirlər müntəzəm və ardıcıl xarakter daşısa da, bir qədər məhdud dairədə – elmi-ədəbi auditoriyalarda təşkil olunurdu. Belə ki, hər ilin əvvəlində EA Ədəbiyyat və Dil İnstitutu ilə birgə “Ötən ilin yekunlarına dair” bu və ya digər ədəbi janrın müzakirəsinə həsr olunmuş tədbirin keçirilməsi bir qayda şəklini almışdı. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin 1960-cı il 5 mart tarixli sayında “Nəsrimizdə sənətkarlıq məsələləri” adlı geniş icmal məqalə 24-25 fevral tarixində Nizami adına Ədəbiyyat və Dil İnstitutundakı nəsrə dair müşavirənin mündəricəsini təqdim edir [28]. Filologiya elmləri namizədi Qulu Xəlilovun “1959-cu ildə romanlarımız”, filologiya elmləri namizədi Yəhya Seyidovun “1959-cu ildə povestlərimiz”, filologiya elmləri namizədi Gülrux Əlibəyovanın “1959-cu ildə hekayələrimiz”, filologiya elmləri namizədi Məsud Vəliyevin “Bizim oçerklər” [38] mövzusunda məruzə etdiyi müşavirəni akademik Məmməd Arif açmış, müzakirələr ətrafında tənqidçi-ədəbiyyatşünas Kamran Məmmədov, yazıçılar Vasif Əfəndiyev, Mehdi Hüseyn çıxış etmiş, yazıçı Mir Cəlal müşavirəyə yekun vurmuşdur. Müzakirədə ilin nəsrinin mövzu və problemləri, sənətkarlıq məsələləri müzakirə edilmiş, konkret kəsirlər haqqında mülahizələr söylənmişdir. Müzakirənin əsas önəmi o olmuşdur ki, onun davamı olaraq “Hekayə janrına diqqət!” adlı redaksiya məqaləsi (Əİ, 1961, 7 yanvar), akademik Məmməd Arifin isə üç məqalədən ibarət “Keçən ilin nəsri haqqında qeydlər” silsiləsi “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində yer almışdır [7].

Qəzetin 22 aprel 1961-ci il tarixli sayında 1960-cı ilin yekunlarına həsr olunmuş icmal yazı [33] bilavasitə bu tədbirlərin ədəbi prosesdə əhəmiyyəti haqqında qeydlərlə açılır: “Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nizami adına Dil və

Ədəbiyyat İnstitutunun Yazıçılar İttifaqı ilə birlikdə Azərbaycan ədəbiyyatının illik yekunlarına həsr olunmuş yaradıcılıq müzakirələri getdikcə bir ənənə halına düşür. Keçən həftə Yazıçılar İttifaqının Natəvan adına klubunda keçirilmiş növbəti yaradıcılıq müzakirəsi 1960-cı ilin ədəbi-bədii nəsr və poeziya əsərləri haqqında idi". "Keçən ilin bədii nəsrinə və poeziyasına həsr olunmuş yaradıcılıq müzakirəsi"nin giriş sözündə akademik Məmməd Arif tədbirin önəmini bir daha vurğulayır: "Zövqlər nə qədər müxtəlif olsa da, hər halda, əsərlər haqqında söylənen mülahizələrdəki ümumi və obyektiv cəhətlərə diqqət etmək və onları öz gələcək yaradıcılıq işimizdə nəzərə almaq faydalıdır" [7].

Çıxışların təqdimində problematik məqamları başlıqlara çıxarmaqla qəzet müzakirənin toxunduğu məsələlərin aktuallığına bir daha diqqəti cəlb edir. Belə ki, "Bizə müsbət qəhrəman lazımdır!" yarımbaşlığı altı Yəhya Seyidovun romanlar və povestlər haqqındakı, "Lirikamızda müasirlik" yarımbaşlığında Qulu Xəlilovun şeir haqqında, "Hekayə janrını inkişaf etdirək!" [39] sərlövhəsiylə Məsud Əlioğlunun, "Poemalarımızın ideya-bədii səviyyəsi" [26] başlığı altı Bəkir Nəbiyevin məruzələri təqdim və şərh olunur. Habelə "Yeni bədii əsərin süjeti də orijinal olmalıdır" adıyla tənqidçi Pənah Xəlilovun, "Müasirliyə münasibət" adıyla tənqidçi Orucəli Həsənovun, "Əməyin təsvirində sxematizm əleyhinə" sərlövhəsiylə yazıçı Vasif Əfəndiyevin, "Tələbkərligi daha da artıracağıq" deyən "Azərbaycan" jurnalının redaktoru, yazıçı Əbülhəsən Ələkbərzadənin, "Müzakirələri genişləndirməliyik" sonluğunda isə Məmməd Arifin yekun sözü icmal olunur. Müzakirədə həmçinin "Yazıçılarımızdan yeni mövzular, tərəvətli fikirlər gözləyirik" deyən neftçi-fəhlə İxtiyar Rzaoğlunun çıxışı da təqdim olunmuşdur. Beləliklə, bununla qəzet müzakirənin istiqamətləndiyi məqsədlərə aydınlıq gətirməyə çalışır.

"1961-ci ilin ədəbi yekunları" "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetinin 1962-cı il 14 aprel sayında təqdim edilmiş, akademik Məmməd Arif Dadaşzadənin giriş sözü ilə, tənqidçi Məmməd Cəfər Cəfərovun bədii nəsr, tənqidçi Əkbər Ağayevin "Müasir həyat və şeirimiz", tənqidçi Cəfər Cəfərovun dramaturgiya haqqında məruzələri, habelə müzakirələrdə tənqidçilər Qulu Xəlilov və Əhəd Hüseynovun, şair və yazıçılar Rəsul Rza, Məmməd İbrahim və Xəlil Rzanın, Yazıçılar İttifaqının birinci katibi Mehdi Hüseynin çıxışları yığcam xülasə şəklində verilmişdir. Yığcam olmasına baxmayaraq, ildən-ilə müzakirələrin daha da genişləndiyini, bütün janrları əhatə etdiyini qeyd etmək gərəkdir.

1962-ci ilin yekunları qəzetdə "Ədəbi ilin yekunları barədə söhbət" icmal-yazısında (Əİ, 20 aprel 1963) təqdim olunmuşdur. İnstitutdaxili bu elmi tədbiri qəzetin səhifələrinə çıxarmaqla redaksiya ədəbi prosesdə yaranmış ənənələri yaşatmağa çalışır. Belə ki, EA prezidentinin müavini Məmməd Arifin apardığı elmi yığıncaqda ənənəvi məruzəçilər – Qulu Xəlilov (lirik şeir), Yəhya Seyidov (hekayə), Bəkir Nəbiyev (roman və povest), Məsud Əlioğlu (poema) ilin ədəbi mühiti haqqında təsəvvür yaradır, müzakirədəki çıxışlardan şair Osman Sarıvəllinin, yazıçı Mehdi Hüseynin, tənqidçi Əkbər Ağayevin çıxışlarını şərh etməklə qəzet digər müşavirə iştirakçıları Əliağa Kürçaylı, Əli Kərim, Musa Adilovun yalnız adlarına diqqət çəkir. Bununla "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti sanki ənənəvi-icbari xarakter almış "ədəbi yekunlar" formasına son qoymuş olur, ədəbi müzakirələrin daha geniş və kütləvi, aktual və yeni formalarına meyil edir.

Belə ki, "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetinin 1963-cü ilin 10 avqust tarixli sayında açdığı və ilin sonuna qədər davam edən roman janrı ətrafında müzakirələr,

1964-cü il 22 fevral sayında Mirzə İbrahimovun “Müsbət qəhrəman haqqında” [18] məqaləsi ilə açılan və il boyu davam edən “Yaradıcılıq məsələlərini müzakirə edirik” müzakirəsi, 1965-ci il 9 yanvar tarixindən “Şeirimizin şöhrətini yüksəldək” adlı redaksiya məqaləsi ilə başlayan və davam edən “Şeir müşavirəsi qarşısında” müzakirələr, 1966-cı il 15 oktyabr sayında Məmməd Arifin “Hekayənin imkanı” məqaləsi ilə açılan və 1967-ci il 14 yanvar sayında yekunlaşan hekayə müzakirəsi, 1967-ci il 2 dekabr sayında başlayıb bütün 1968-ci il boyu davam edən teatr müzakirəsi, 1971-ci il 25 sentyabr sayında “Ədəbi tənqid və ədəbi proses” mövzusunda tənqidçilərin iştirakı ilə “redaksiyada söhbət” və 1972-ci il 5 fevral sayından Pənah Xəlilovun “Təəssüratım, təklifim” [41] məqaləsi ilə başlayan və 18 mart sayında AYİ-nin Ədəbi tənqid plenumuna qədər hər sayda davam edən “Tənqid plenumu qarşısında” müzakirələr, 1974-cü il 21 dekabr sayında tərcüməçi və tənqidçilərin iştirakı ilə “Keyfiyyət əsas şərtidir” adlı bədii tərcümə haqqında dəyirmi masa söhbəti və s. kimi ədəbi tədbirlər “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin müstəqil olaraq ədəbi prosesin daha da dərinlərinə nüfuz etdiyini, ədəbiyyatın aktual problemlərini qoyub, həllinə çalışdığını sübut edirdi. Bütövlükdə 1960-1970-ci illər ədəbiyyatının nəzəri-tənqidi dərkinə xidmət edən həmin müzakirələr barəsində irəlidə söhbət gedəcəkdir. Burada məqsədimiz qəzetin ədəbi prosesin təşkilatçısı kimi fəal rolunu qabartmaqdan ibarətdir.

Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti ilə birgə keçirdiyi plenumlar. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti ədəbi prosesin dərinlərinə baş vurduğu kimi, onun inkişafının da qayğısına qalır, ədəbiyyatın geniş oxucu auditoriyalarına çıxarılması, oxucu və ədəbiyyat münasibətləri üzərində də düşünürdü. Bu baxımdan Yazıçılar İttifaqının müxtəlif mövzularda ardıcıl keçirdiyi plenumlarının və qəzetin iştirakı ilə səyyar plenumlarının təşkili böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Bu məsələdə də 1960-cı illərin əvvəlləri ilə 1970-ci illər ədəbi prosesi arasında ciddi fərqlər meydana çıxır. 1960-cı illərin əvvəllərində plenum və müşavirələr qarşısında hələ ədəbiyyatın kommunizm quruculuğunda iştirakını təmin etmək, onu istehsalata, həyata yaxınlaşdırmaq məqsədləri qabarıqdır. Eyni zamanda Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı İdarə heyətinin 1961-ci il iyulun 1-də Kirovabad şəhərindəki Alimlər evində [14], 1962-cı il mayın 15-də Sumqayıt Boru-Prokat Zavodunda başlayıb ertəsi gün Bakıda başa çatan plenumlarının [19] keçirilməsi buna misal ola bilər.

Gəncə plenumu qəzetdə “Müasirlik və novatorluq” adlı geniş icmal məqalədə təqdim olunmuşdur [23]. Plenumu Yazıçılar İttifaqının birinci katibi Mehdi Hüseyn açmış, Mirzə İbrahimov “Ədəbiyyatımızda müasirlik və novatorluq” mövzusunda məruzə etmişdir. Məruzə “Ədəbi novatorluq və həyat” adlı məqalə şəklində qəzetin növbəti sayında verilmişdir [16]. Ədəbi novatorluğu sənətin daimi keyfiyyəti kimi səciyyələndirərək məruzəçi klassik şairlərin yaradıcılığını anmış, lakin XX əsr sürət əsri, kosmos əsri kimi fərqləndirərək, müasirliyi Cəfər Cəbbarlının, Səməd Vurğunun və yazıb-yaradan digər yazıçıların yaradıcılıq nümunəsində “zəmanənin bu mürəkkəb, coşqun ehtiraslarını əks etdirməsində”, “xalq ürəyi və zəmanənin nəbzi” ilə bir vurmasında görür: “Minlərlə insanların, eyni zamanda, hissiyyətinə, fikrinə, ürəyinə, şüuruna təsir etmək, ehtirasını və hərəkətlərini tamamilə şüurlu surətdə həmin ideallar uğrunda mübarizəyə istiqamətləndirmək cəhətdən sənətin heç bir başqa növü bədii ədəbiyyat qədər qüvvətli deyildir” [16].

Qəzet plenumda qaldırılan məsələləri yarımbaşlıqlar şəklində məxsusi qabartmışdır. Belə ki, çıxışçılar – Yazıçılar İttifaqı Kirovabad (indi Gəncə) filialının katibi Fəridə Əliyərbəyli, yazıçı Əbülhəsən Ələkbərzadə, ədəbiyyat müəllimləri Bağır

Bağırov və Əhməd Əhmədov, şair Əhməd Cəmil əyalətdə ədəbi proses (“Bizi unutmayın”), “Bilik və istedad”, “Gənc qüvvələr”, “Təzə nəfəs, təzə söz”, “Tənqid və qayğı”, müasirlik (“Bu gündən yazaq”) məsələlərinə diqqət yetirmiş, xüsusən Gəncə ədəbi qüvvələrinin yaradıcılığına həssas olmağa çalışmışlar. Plenuma yekun vuran Mehdi Hüseyn onun əsas əhəmiyyətini həyata yaxınlıqda görür, qiymətləndirirdi (“Həyat müşahidəsi”): “Kirovabad kimi böyük bir sənaye şəhərində yaşayırsınız. Bu şəhərin adamları, qurucuları haqqında sanballı əsərlər yazmaq sizin vəzifənizdir. Əbülhəsən Ələkbərzadə düz dedi ki, hələ də Kiroyabad mənzərələri bədii ədəbiyyatımızda (Mir Cəlalın “Dirilən adam” romanını və Altay Məmmədovun hekayələrini istisna etsək), geniş təsvir olunmamışdır. Halbuki bu, lazımdır...” Mehdi Hüseyn “sənətkarlığı həyat müşahidələri”ndən ayrı saymır, buna çağırırdı: “Lui Araqon Çingiz Aytmatovun “Cəmilə”sini niyə bəyənir? Çünki o, yeni keyfiyyətlərə malik bir əsərdir. Burada həyat materialı dərindən duyulmuşdur” [14].

Sumqayıt Boru-Prokat Zavodunda keçirilən plenum qəzetdə “Yeni mərhələ, yeni vəzifələr” başlığı ilə işıqlandırılmışdır (Əİ, 19 may 1962). Plenumu Yazıçılar İttifaqının katibi İmran Qasımov açmış, birinci katib Mehdi Hüseynin “Azərbaycan sovet ədəbiyyatı və müasirlik” mövzusunda məruzəsi geniş şərhini tapmışdır. Məruzədə müasirlik anlayışı həyata yaxınlıq, “dövrümüzün insanlarında yaranmış yeni keyfiyyətlər” kimi, konkret əsərlər əsasında səciyyələndirilmiş, Süleyman Rüstəmin şeirləri, Rəsul Rzanın “Qızılgül olmayaydı”, Mirvarid Dilbazinin “Əlcəzair qızı”, Nəbi Xəzrinin “Sumqayıt səhifələri”, Bəxtiyar Vahabzadənin “Etiraf” poemaları, İlyas Əfəndiyevin “Körpüsalanlar”, İsa Hüseynovun “Telegram” və “Doğma və yad adamlar”, Yusif Səmədoğlunun “Qalaktika” povestləri, Sabit Rəhmanın “Əliqulu evlənir”, Altay Məmmədovun “Həmyerlilər” pyesləri məziyyət və kəsirləri ilə təhlilə cəlb olunmuşdur. Məruzə ətrafında Vidadi Babanlı, Mehdi Məmmədov, Mirzə İbrahimov çıxışlar etmişlər. Plenumun yadda qalan əlaməti geniş şəkildə oxucuların çıxışlarına yer verilməsi olmuşdur.

Plenumun ikinci günü Bakıda keçirilmiş və “İstedad, zəhmət və qayğı” adlı geniş icmalda qəzetdə şərh olunmuşdur (19 may 1962). Tədbirin əsas mövzusu “son illərdə ədəbiyyatımıza gəlmiş gənc ədəbi qüvvələrin yaradıcılığı” olmuşdur. Bu barədə Məmməd Cəfər Cəfərovun məruzəsində bütün janrlar üzrə seçilən gənc yazıçıların əsərləri konkret təhlil və tənqidini tapmışdır. Müasirlik, yeni forma və üslub axtarışlarını təqdir etməklə yanaşı, məruzəçi başlıca olaraq “bədii yaradıcılıqda bədii qayə, məqsəd aydınlığının çox mühüm olması”nı vurğulamış, gəncləri “nə məqsədlə yazdığını, oxucuya nə demək istədiyini əvvəlcədən düzgün müəyyən etmək” üzərində düşünməyə çağırırmışdır. Məruzə ətrafında tənqidçilər Qulu Xəlilov, şairlər Osman Sarıvəlli, Nəbi Xəzri, Kələntər Kələntərli, Ramiz Məmmədov, yazıçı Əbülhəsən Ələkbərzadə və başqaları çıxış edərək, mövzuya münasibət bildirmiş, yaradıcılıq problemlərini konkret misallarla şərh etmişlər (19 may 1962).

1970-ci illərdən milli ədəbiyyatın öz problemlərini müzakirə etmək və məhz ədəbiyyatı geniş kütlələrə, cəmiyyət həyatına çıxarmaq, təqdim etmək məsələləri aktuallıq qazanır. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin 1 yanvar 1972-ci il sayı həmin günlərdə Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının Bakının Lenin (indiki Sabunçu) rayonunda keçirdiyi səyyar plenumdan geniş icmal-materialla açılır. SSRİ-nin yaranmasının 50 illiyinə həsr olunmuş plenum “Ən böyük nəğməmiz beynəlmiləldir” başlığı ilə təqdim olunur. Əslində bu, yarım əsrlik Azərbaycan sovet ədəbiyyatının oxucular qarşısında hesabatı təsiri bağışlayır. Belə ki, yığıncaqdan əvvəl yazıçılar rayonun müxtəlif

fəhlə kollektivləri ilə – “Bakı fəhləsi” zavodunda, S.M.Kirov, Yusif Qasimov adına zavodlarda, Bakı Cihazqayırma Zavodunda, tikiş-trikotaj fabrikində olub, fəhlələrin iş şəraiti ilə tanış olur, sonra ədəbi hesabatla çıxış edirlər. Yazıçılar İttifaqının birinci katibi Mirzə İbrahimovun açdığı plenumda tənqidçi Cəlal Məmmədov “Azərbaycan sovet ədəbiyyatında beynəlmiləlçilik və xalqlar dostluğu” mövzusunda məruzə edir. Məruzə ətrafında Xalq şairi Məmməd Rahim, yazıçı Əbülhəsən Ələkbərzadə, şairlər Balaş Azəroğlu, Qasım Qasımzadə və başqaları çıxış edərək sovet dövründə milli ədəbiyyatın ən əsas mövzusu kimi qabarmış dostluq və insanpərvərlikdən geniş faktlar əsasında söz açmışlar. Habelə oxucular – fəhlə, mühəndis, partiya və komsomol işçilərinin nümayəndələri müasir ədəbiyyatdan gözlədikləri arzularını bölüşmüşlər.

Mövzunun bu şəkildə qabardılması sanki start səciyyəsi daşıyırdı və bütün il boyu qəzet “SSRİ-nin yaranmasının 50 illiyi qarşısında” başlığı ilə qardaş xalqlar ədəbiyyatı ilə tanışlıq materialları təqdim edir, Azərbaycanda RSFSR (Rusiya Sovet Federativ Sosialist Respublikası) günlərini, Latviya günlərini hərtərəfli əks etdirir. Ən nəhayət, qəzetin 17 və 24 dekabr sayları Bakıda və Moskvada yubiley təntənələrini işıqlandırır. Bütün bu materiallar sayəsində geniş oxucu kütləsi digər xalqların ədəbiyyatı ilə tanış olduğu kimi, eyni zamanda beynəlmiləl kontekst milli ədəbiyyatın da inkişafına təsir edir, ədəbiyyatda millilik keyfiyyətləri güclənirdi.

Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının 6 iyun 1973-cü il tarixində Naxçıvanda keçirdiyi səyyar plenum isə “Klassika və müasirlik” [20] mövzusunda idi və birbaşa milli ədəbiyyatın təbliğinə yönəlmişdi. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti 9 iyun 1973-cü il sayında bu barədə məqalə vermiş, plenumun materiallarını isə 16 iyun tarixli sayında “Yazıçı və həyat” başlığı ilə geniş təqdim etmişdir [43]. Belə ki, plenumun geniş icmalı ilə yanaşı, yazıçıların əmək kollektivlərində olmasından söz açan “Görüşlər, təəssüratlar” məqaləsi, Naxçıvan vilayət komitəsi katibinin çıxışı, Yəhya Seyidovun Naxçıvan yazıçılarının yaradıcılığından bəhs edən “Axtarış və yüksəliş yollarında” məruzəsi, Xalq yazıçısı Süleyman Rəhimov və Süleyman Rüstəmin “Plenum iştirakçılarına məktublar”ı, Naxçıvan mədəniyyət naziri Hüseyn İbrahimovun məqaləsi, şairlər Mirvarid Dilbazinin “Naxçıvan xatirələri” və Adil Babayevin “Yollar, izlər” adlı “ürək sözləri” [43] tədbirin ümummilli pafosundan xəbər verirdi. Mirzə İbrahimovun plenumda çıxış etdiyi Nəsiminin 600 illik yubileyi ilə bağlı məruzəsinin qeydləri əsasında hazırladığı “Ağır yollar yolçusu” adlı məqaləsi isə qəzetin 23 iyun tarixli sayında verilmişdir.

Bütün 1970-ci illər ərzində “ədəbiyyatın həyatla əlaqəsini gücləndirmək məqsədilə” Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı Salyan, Qaradağ, Lənkəran və s. rayonlarda da belə səyyar plenumlar təşkil etmiş, “Xalqımıza, müasirimizə layiq” [12] ədəbiyyatın yerlərdə təbliğinə böyük əhəmiyyət vermişdir.

Nəticə. Beləliklə, “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin 1960-1970-ci illərdəki geniş və hərtərəfli fəaliyyəti də göstərir ki, bu dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatı ümumi sosializm ideyalarından milli mövzu və dəyərlərə doğru istiqamət götürmüş, beynəlmiləl məcrada da məhz milli özünəməxsusluğu ilə seçilə bilmişdir.

1960-1970-ci illərdə qəzet habelə geniş mətbuat üsul və vasitələrindən – anket sorğularından, yaradıcılıq ezamiyyətlərindən, müsahibə və dialoqlardan, müxtəlif tədbirlərə dair rəy və təəssüratlardan, problematik yazılardan və s. istifadə edərək ədəbi prosesə təsir göstərməyə çalışmışdır.

Əlaqə

E-mail: heydarova.sevinj@mail.ru

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan yazıçılarının V qurultayının materialları. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1971, 5 iyun; 1971, 12 iyun
2. Azərbaycan yazıçılarının VI qurultayının materialları. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1976, 5 iyun; 1976, 12 iyun
3. Bağirov, A.S. Sabir və Əczi. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1976, 3 aprel
4. Cəfərov, A.R. (Ayaz Vəfalı). Yarım əsrlik yol (Məqalələr, şeirlər, tərcümələr). Bakı: MBM, 2010, 536 s.
5. Cəfərov, M.Z. (Məmməd Cəfər). Tənqid və ədəbiyyatşünaslığımızın yeni vəzifələri. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1972, 4 mart
6. Cəfərov, M.Z. (Məmməd Cəfər). Uşaq ədəbiyyatımızın yüksəlişi naminə. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1976, 12 iyun
7. Dadaşzadə Məmməd Arif. Keçən ilin nəsr haqqında qeydlər. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1961, 25 mart, 1 və 8 aprel
8. Əfəndiyev, A.Q. (Asif Ata). Ədəbiyyat və bədii tənqid. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1972, 19 fevral
9. Əfəndiyev, İ.M. Dramaturgiyamızın bəzi məsələləri haqqında. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1971, 19 iyun
10. Əliyev, H.Ə. Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının VI qurultayında nitqi. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1976, 29 may
11. Əliyev, R.N. Bədii tərəqqinin yeni erası. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1976, 8 may
12. Əliyev, R.N. Təbiətin poeziyası və poeziyanın təbiiliyi. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1978, 7 yanvar
13. Əzimzadə, Y.Ə. Mühüm məsələ. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1971, 29 may
14. Hüseynov, M.Ə. (Mehdi Hüseyn). Həyat müşahidəsi. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1961, 8 iyul
15. İbrahimov, M.Ə. Daha sıx cərgələrlə irəli. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1965, 23 dekabr
16. İbrahimov, M.Ə. Ədəbi novatorluq və həyat. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1961, 15 iyul
17. İbrahimov, M.Ə. Həqiqətin və gözəlliyin qanunları (Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının V qurultayında məruzə əsasında). “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1971, 5 iyun
18. İbrahimov, M.Ə. Müsbət qəhrəman haqqında. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1964, 22 fevral
19. İsmayılov, İ.R. (Rzaoglu İxtiyar). Yeni mərhələ, yeni vəzifələr. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1962, 19 may
20. Klassika və müasirlik (Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının 6 iyun 1973-cü il tarixli Naxçıvanda keçirdiyi səyyar plenumun materialları). “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1973, 9 iyun
21. Məmmədov, C.Ə. Nəsrimiz haqqında. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1976, 5 iyun

22. Mirəhmədov, Ə.M. Tənqidimizin vəziyyəti və vəzifələri. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1976, 12 iyun
23. Müasirlik və novatorluq (Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı İdarə heyətinin Gəncə plenumunun icmalı). “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1961, 8 iyul
24. Nəbiyev, B.Ə. Bədii tərcümə problemləri. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1976, 12 iyun
25. Nəbiyev, B.Ə. Heydər Əliyev haqqında etüdlər. Elmi red. N.M.Cabbarlı. Bakı: Çinar-Çap, 2007, 136 s.
26. Nəbiyev, B.Ə. Poemalarımızın ideya-bədii səviyyəsi. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1961, 22 aprel
27. Nəsirli, M. Yaradıcılıq yollarında. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1976, 3 aprel
28. Nəsrimizdə sənətkarlıq məsələləri (Nizami adına Ədəbiyyat və Dil İnstitutundakı nəsrə dair müşavirənin icmalı). “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1960, 5 mart
29. Qarayev, Y.V. Poeziyanın illəri və yolları. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1976, 5 iyun
30. Qasimov, İ.H. Geniş kommunizm quruculuğu yollarında (Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının VI qurultayında məruzə). “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 1976, 5 iyun
31. Rüstəmzadə, S.Ə. (Süleyman Rüstəm). Partiyalı mövqedən. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1971, 19 iyun
32. Rzayev, A.R. (Anar). Unudulmaz görüşlər. Bakı: Təhsil, 2009, 272 s.
33. Seyidov, Y.Q. Romanlar və povestlər haqqında. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1961, 22 aprel
34. Səfiyev, A.M. Dramaturgiyamız: nailiyyətlər və çətinliklər. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1976, 5 iyun
35. Süleymanlı, M. And olsun əsrə. Bakı: “Elm və təhsil”, 2012, 528 s.
36. Talıbzadə, K.A. Tənqidimizin yeni mərhələsi. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1971, 5 iyun
37. Vəliyev, Ə.H. Yeni əsərlər barəsində qeydlər. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1971, 12 iyun
38. Vəliyev, M.Ə. (Məsud Əlioğlu). Bizim oçerklər. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1960, 2 iyul
39. Vəliyev, M.Ə. (Məsud Əlioğlu). Hekayə janrını inkişaf etdirək. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1961, 22 aprel
40. Xəlilov, P.İ. Təəssüratım, təklifim. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1972, 5 fevral
41. Xəlilov, Q.Q. Keyfiyyət başlıca meyardır. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1976, 3 aprel
42. Xəlilov, X.R. (Xəlil Rza). Ürəkdən-ürəyə. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1976, 3 aprel
43. Yazıçı və həyat (Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının Naxçıvan plenumunun materialları). “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1973, 16 iyun
44. Грибачев, Н. Наше главное достояние — люди (В переводе на азербайджанский язык). “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1976, 5 iyun.

Məqaləyə istinad: Sevinc Heydərova. Azərbaycan yazıçılarının qurultayları, ədəbi müzakirələr və tədbirlər. Risalə. Elmi araşdırmalar jurnalı. Nömrə 2 (25), 2023. səh.57-70.
DOI: 10.30546/2702-0034.2023.2.25.57

Sevinj AYZGIZI /HEYDAROVA/

**CONGRESSES OF AZERBAIJAN WRITERS, LITERARY DEBATES
AND CONFERENCES WITHIN THE PAGES OF
“LITERATURE AND ART” NEWSPAPER**
S u m m a r y

Though it was established during the Soviet era, the daily "Literature and Art" was not only established in the 1930^s as a megaphone for ideological expression; it also functioned as a literary outlet, articulating and generating the literary tendencies of the XX century in Azerbaijan. The newspaper "Literature and Art" in particular actively contributed to the formation of the trends in our literature during the 1960^s and 1970^s, as well as reflecting them.

From this point of view, it is important to focus first on the way the newspaper, which is a body of the Azerbaijan Writers' Union (presently known as the Azerbaijan Writers' Union) covers the events and activities of the 1960^s and 1970^s. Three Azerbaijani writers' congresses might be listed as among the Union of Writers' most significant occasions throughout those years: Congress IV (December 23-25, 1965), Congress V (June 1-3, 1971), and Congress VI (May 26-28, 1976) were held. Congresses during the Soviet era, while on the one hand concluded, examined, and assessed writers' five-year literary work, also established the general literary process' development patterns and provided guidance for it. As a result, the newspaper "Literature and Art" played a unique role in this procedure.

The V and VI congresses of Azerbaijani writers are distinguished by their more important results. In addition to attending both congresses, Heydar Aliyev – President of the Republic, made a speech highlighting the challenges encountered by writers. In addition, the National leader highlighted that our literature developed on the foundation of a rich national culture and history before discussing the accomplishments of Azerbaijani literary throughout the Soviet era.

Thus, Azerbaijani literature transitioned from general socialist ideas to national themes and values during this time and it was able to stand out in the international arena precisely because of its national uniqueness and this is demonstrated by the wide and comprehensive activity of the "Literature and Art" newspaper in the 1960^s and 1970^s.

Севиндж АЯЗГЫЗЫ /ГЕЙДАРОВА/

**СЪЕЗДЫ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ, ЛИТЕРАТУРНЫЕ
ДИСКУССИИ И МЕРОПРИЯТИЯ НА СТРАНИЦАХ ГАЗЕТЫ
«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО»**

Резюме

В 1930-е годы газета «Литература и Искусство» была создана не только как идеологический рупор, хотя и была основана еще в советское время, она также является литературным изданием, выражающим и создающим тенденции азербайджанской литературы XX века. А также, газета «Литература и искусство» не только активно отражает тенденции развития нашей литературы 1960-х и 1970-х годов, но и непосредственно участвует в создании этих направлений.

С этой точки зрения, прежде всего, необходимо обратить внимание на то, как газета, освещает деятельность и события, которые Союз писателей Азербайджана (ныне Союз писателей Азербайджана), органом которого она является осуществил 1960-1970-е годы. Среди крупнейших мероприятий Союза писателей, осуществляемых в те годы, можно отметить три съезда азербайджанских писателей: IV съезд (23-25 декабря 1965 г.), V съезд (1-3 июня 1971 г.) и VI съезд (26-28 мая 1976 г.). В советскую эпоху съезды, с одной стороны, завершали пятилетнюю литературную деятельность писателей, анализировали и оценивали ее, с другой, определяли тенденции развития общего литературного процесса и задавали ему направление. Таким образом, газета «Литература и Искусство» тоже, в этом процессе занимала особое место.

V и VI съезды азербайджанских писателей, отличаются более важными результатами. В обоих съездах, глава республики Гейдар Алиев не только принял участие, но и, своей речью, обратил внимание на задачи, стоящие перед писателями. Прежде чем прокомментировать достижения азербайджанской литературы в советский период, национальный лидер, в то же время подчеркнув, что наша литература выросла на основе богатой национальной культуры и истории, высоко оценил ее древний и классический период.

Таким образом, широкая и всесторонняя деятельность газеты «Литература и Искусство» 1960-х и 1970-х годах показывает, что в этот период, азербайджанская литература взяла направление от общесоциалистических идей к национальным темам и ценностям, и именно в силу своей национальной уникальности смогла вывести ее на международное русло.

**RİSALƏ.
ELMİ
ARAŞDIRMALAR
JURNALI**